

Annona Nova XIII.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2022

Szakmai lektorok:
Barabás Gábor, Bene Adrián, Csöngé Tamás,
Nagy Árpád Miklós, Sediánszky Nóra

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jött létre
NTP-SZKOLL – 21-0014

Kiadó: Kerényi Károly Szakkollégium
Felelős kiadó: Kovács István

Szerkesztők: Ónya Balázs, Fenyő Dániel

Olvasószerkesztők: Csabay István, Daradics Boglárka,
Lukács Laura Klára, Litkey Csongor

ISSN 2061-4926

© A szerzők, 2022
© A szerkesztők, 2022

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

CSÖNGE TAMÁS	
Előszó	7
BORDÁS BERTALAN	
Holt ezredes és Viktória királynő leveleinek nyomában – egy nemzetközi nyomozás esélyei 1873-ban	15
CSABAY ISTVÁN	
Cesare Beccaria az utilitarizmus és a társadalmi szerződés metszéspontjában	29
DARADICS BOGLÁRKA	
Szociológiai szempontok vizsgálata Lukács György drámaelméleti szövegeiben	53
FENYŐ DÁNIEL	
Önértelmezés és ítélet – Esterházy Péter és a <i>Magyar Műhely</i> kapcsolata	67
LUKÁCS LAURA KLÁRA	
Virtuális narráció a Tintin-képregényekben	93
ÓNYA BALÁZS	
Lépések az igazság egy pluralista korrespondenciaelmélete felé	109

ROTTLER LILI	
A nemi erőszak popkulturális reprezentációja. Az <i>Ígéretes fiatal nő</i> (2020) a szexuális trauma tükrében	131
RUPPERT FANNI	
„Orphikus-bakchikus” lemez elemzése Hipponionból	149
TILLMANN VIRÁG	
A virtusok variabilitása és értelmezési szintjei Pietro Aretino kurtizán-dialógusában	165
VLASICS BÁLINT	
Egy magyar rabszolgalány sorsa. Adalékok Himfi Margit történetéhez	181
Rezümék	199
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai a 2021/2022-es tanévben	209
A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai a 2021/2022-es tanévben	210

TILLMANN VIRÁG

A virtusok variabilitása és értelmezési szintjei Pietro Aretino kurtizán-dialógusában

Bevezetés

A tanulmányban vizsgált kérdésfelvetések és problémák Pietro Aretino (1492–1556) *Beszélgetések (Ragionamenti)* (1534–1536) című munkájának egyik szegmensére vonatkoznak.¹ A műben egy megözvegyült, élete alkonyán lévő híres és jómódú, XVI. századi itáliai kurtizán, Nanna tanítja meg leányának, Pippának, miképp válhat belőle olyan híres, nagy tekintélynek örvendő nő ebben a szakmában, mint amilyen ő volt egykor. Azért választottam kutatásom alapszövegéül Aretinonak ezt az alkotását, mert obszcenitása miatt számos esetben mellőzték a magyar italianisták, így eddig még nem születtek vele kapcsolatban komolyabb és részletekbe menő filológiai vizsgálódások magyar nyelven.

Tanulmányomban arra a kérdésre keresek választ, hogy a kurtizánokról szóló dialógusban miként jelennek meg, és milyen kontextusban fordulnak elő az erények (*virtusok*). Továbbá azt vizsgálom, hogy mely ponton válik eggyé, mely ponton válik külön az antikvítás korabeli, és az előbbiből számos elvet megörökítő, de azokat a reneszánsz stílusjegyeinek szellemében kissé átalakító

¹ Simon Gyula, az első teljes magyar nyelvű kiadás fordítója nem ad külön címet ennek a dialógusnak, csak „Az első nap” néven szerepel kötetben. ARETINO, Pietro, *Beszélgetések, avagy a Hat nap*, ford. SIMON Gyula, (Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2002).

erkölcsfilozófiai megközelítés, a szerelem művészetének etikai értelembe vett szerepköri leírása során.

A kutatás során az eredeti szöveg mellett a Simon Gyula által fordított első, teljes magyar kiadásra hagytam. A felhasznált szakirodalmak száma a téma mellőzöttsége miatt csekélynek bizonyult. Elsősorban az antikvitás nagy szerzőinek, Platónnak és Arisztotelésznek munkáit vettem alapul. Másodsorban pedig a XX–XXI. századra áttérve, a brit szerzőnőnek, Georgina Massonnak, valamint Vígh Évának az itáliai reneszánszról szóló munkáik alapján értelmezem Aretino Nanna-dialógusát.² A két szerző ugyan röviden említi Aretino művét, ám külön fejezeteket ők sem szenteltek a szövegnek.

A XVI. századi kurtizántársadalom: történeti áttekintés

A XVI. századi Itáliában a nők helyzete a középkori állapotokhoz képest keveset változott. A nők rangjuktól függetlenül előbb-utóbb a feleség és családanya szerepébe kényszerültek. Hozomány híján legtöbbször az apácasors várt rájuk.³ Létezett azonban egy másik opció is a nők számára, mellyel kellő bátorsággal és tehetséggel képesek lehettek átírni saját sorsukat: ebben az időszakban Itália egészén – s kiváltképp a pápai államtól független Velencében – a kurtizánkultusz a virágkorát élte. Olyannyira, hogy a kurtizán nők csoportja idővel „valóságos társadalmi osztályt alkotott”.⁴ Az újonnan

² A tanulmányban röviden Nanna-dialógusként utalok vissza az általam vizsgált műrészletre: ARETINO, Pietro, *Dialogo nel quale la nanna insegna a la Pippa*, szerk. ROMANO, Angelo, Hozzáférés: 2022.09.09. <https://www.livros-gratis.com.br/ler-livro-online-102466/dialogo-nel-quale-la-nanna-insegna-a-la-pippa>.

³ VÍGH Éva, *Híres hölgyek az itáliai reneszánsz és barokk korban*, (Budapest: Balassi Kiadó, 2008), 7.

⁴ KOLTAY-KASTNER Jenő, *Pietro Aretino válogatott írásai*, (Budapest: Gondolat Kiadó, 1959), 18.

létrejött társadalmi struktúra két, egymástól jelentős mértékben különböző, ám hierarchikus rendszerben működő csoportba rendeződött, mely a kurtizán társadalom peremén lévő *cortigiana di lumé*kéből (közönséges prostituáltak), valamint a társadalmi ranglétra legfelső fokán elhelyezkedő, magasan kvalifikált *cortigiana onestá*kéből (jóraloló, tisztos kurtizánok) állt. Esetükben a szellemi és erkölcsi értékek tisztelete, valamint az udvari etikett széleskörű ismerete és betartása elengedhetetlennek bizonyult, hiszen ezek a nagyra értékelt tulajdonságaik emelték ki őket a *cortigiana di lumé*k soraiból. Ezáltal válhattak koruk meghatározó figuráivá, elnyerve ezzel a felsőbb rétegekből származó, az esetek többségében magas rangú, vagyonos urak bizalmát és anyagi javakat is. Klienseik testi és szellemi vágyaik kielégülését egyaránt keresték a kurtizánoknál, és visszajáró vendégekké válva biztos megélhetést jelentettek számukra. A *Ragionamenti* tartalmaz három másik dialógust is, melyekben Nanna egy másik kurtizánal, Antonia asszonnal folytat diskurzust arról, hogy miként vált ő apácából feleséggé, később kurtizáná – megtapasztalva ezzel a már fent említett három lehetséges női sors előnyeit és hátrányait. A kurtizánokról szóló utolsó dialógusban szó esik Nanna leányáról, Pippáról is, akinek e három lehetőség közül kell a közeljövőben választania. Végül arra a konszenzusra jutnak, hogy kurtizánnak lenni a legjövődelműbb választás egy korabeli nő számára:

Legyen, szerintem kurva a te Pippa lányod! Aki apáca, a fogadalmát szegi meg, s a házasság szentségét gyalázza meg a férjes asszony; de aki kurva, nincs lekötve se kolostornak, se férjnek, hanem ahogy a katona, szolgál; ha mi rosszat tesz: dolga; és ezért fizetik. Munkája, hogy árulja áruját.⁵

Jól látható tehát, hogy a most vizsgált dialógusban ezen oknál fogva igyekszik Nanna Pippát a jobb életminőség, azaz az egzisztenciális

⁵ ARETINO, *Beszélgetések, avagy a Hat nap*, 101.

biztonság megteremtése és egy szabadabb élet reményében *cortigiana onestává* nevelni.⁶ Ebből a megközelítésből pedig érthetővé válik az is, miért kerültek előtérbe az erények Aretino ezen dialógusában.

Ezzel szemben Koltay-Kastner Jenő úgy vélekedik Nannáról, hogy ő a *cortigianák* közönségesebb kategóriájába sorolható.⁷ Ez Georgina Masson szövege alapján cáfolható, hiszen a *Beszélgésekben* az általam vizsgált Nanna-dialógus előtt is az olvasó tudtára adja az író, hogy Nanna, a kiöregedett kurtizán „már akkor jó anyagi körülmények között, visszavonultan élt.”⁸ Mindez pedig kizárólag a különleges és kiemelt helyzetben lévő *cortigiana onestáknak* adatott meg.

Az antikvitás erkölcsfilozófiai öröksége: visszatérő motívumok a Nanna-dialógusban

A XVI. századi olasz szerzők gondolkodását nagyban meghatározta az ókori minták követésének elve. Ebből kifolyólag nem meglepő, hogy Aretino is több antik auktortól merített a dialógus

⁶ A kor felfogása szerint Pippa vénlánynak minősülhetett, hiszen huszadik életévébe lépve még mindig hajadon volt. Szerencséjét pusztán gyermeki külsejének köszönhette, aminek következtében még volt lehetősége rálépni a *cortigiana onestává* nevelődés útjára. Erről a következő részletek adnak tanúbizonyságot: „NANNA: Pippám, bár azt hittem mindenivel, hogy tizenhatodik életévedet töltöd be, az igazság az, hogy ez már a huszadik évéd. [...] PIPPA: az unokatestvérem, Sandra hajtogatja azt, hogy szerte a világon tizenegy és tizenhárom éves korban kezdenek a lányok, s annak, ki öregebb, nem lesz keletje. [...] NANNA: Nem mondok ellent, ám te tizennégy évesnek se látszol!” ARETINO, *Beszélgések, avagy a Hat nap*, 105–106. Míndezt Georgina Masson *Impéria impériuma* című, reneszánsz kori kurtizánokról szóló könyvében leírtak is igazolják: „a legtöbb kurtizán tizennégy éves korban kezdte el pályáját. Érthető is, Itáliáról lévén szó és olyan korról, amikor a lányok korán értek, s a fiatalság és érintetlenség még csak emelte értéküket.” MASSON, Georgina, *Impéria impériuma*, ford. KINSZKI Judit, (Budapest: Magvető Kiadó, 1978), 34.

⁷ KOLTAY-KASTNER, *Pietro Aretino válogatott írásai*, 19.

⁸ MASSON, *Impéria impériuma*, 36.

megírásához. Az általam vizsgált kérdéskörben azonban két szerző különösen releváns.

Az a fajta dialogizáló forma, pontosabban az a filozófiai párbeszéd, amely alapján Aretino megteremti a *dialogo puttanesco* műfaját, láthatólag Platóntól ered. Mindez több ponton is érzékelhetővé válik. A dialógus során a mester (jelen esetben Nanna) irányított kérdések bevezetésével, majd azok magyarázatával osztja meg álláspontját arról, milyen előnyei és hátrányai lehetnek a szerelem művészetét előkelően gyakorló *cortigana onesták* foglalkozásának.⁹ Ahhoz azonban, hogy Pippa mindezt érdemben megvalósíthassa, ravaszsgot és rátermettséget kell tanúsítania, amelyhez a kellő ismereteket a platóni módszer mintájára alapozva, egy beszélgetés során, szóban sajátítja el. Ezzel egy időben a lány így a tanítvány szerepébe bújik. Minderre elsődleges bizonyítékul szolgálnak a dialógus elején elhangzó mondatok: „Vedd úgy, hogy én vagyok a tanító, te meg a tanuló, aki meg akar okosodni.”¹⁰ „Ha megértesz, ha kinyitod a füled arra, amit mondandó vagyok, állítom, boldogulsz.”¹¹ Hiszen „a kurtizánok mestersége nem való az ostobáknak.”¹²

Megfigyelhető tehát, hogy a dialógusban a platóni elvet követve elindul a párbeszéd mester és tanítvány között. Nanna ismereti a sikeres kurtizánlét minden apró fortélyát. Mindezt kérdések vagy intelmek formájában teszi, melyek segítségével rávezeti Pippát arra, hogy mi helyes és mi nem. A legfontosabb kritérium, amit tanítványként be kell tartania (és be is tartja), hogy pusztán kérdéseket tehet fel vagy magyarázatokat kérhet mesterétől egy-egy problémásnak bizonyuló témakör kapcsán, valamint kifejezheti az ezekkel való egyetértését vagy ellenvetéseit. Ennek

⁹ BOROS János és LENDVAI L. Ferenc, *Filozófiatörténet általános bölcsészeknek*. Hozzáférés: 2022.10.02. http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/indexfd6d.html?option=com_tananyag&task=showElements&id_tananyag=33.

¹⁰ ARETINO, *Beszélgetések, avagy a Hat nap*, 106.

¹¹ Uo., 105.

¹² Uo., 106.

illusztrálásához jó példaként szolgál az a jelenet, mikor Nanna vagyonszerzési praktikákkal látja el Pippát. Felsorolja számára, mi mindent kérhet egy-egy klienstől, mely később növelheti vagyonát: „Kérhetsz, képeket és szobrokat [...], érméket, arcképeket vagy aktokat, mert kedvezőbben adható el, mint bármily ruhanemű.”¹³ Pippát kényelmetlenül érinti, hogy még a ruháján is túlradhat, majd döbbenten kérdezi anyját erről: „Nem szégyen eladni magunkról a ruhát is?”¹⁴ A válasz ugyan rövid, de annál hatásosabb. Nanna egy pórul járt szerencsejátékos példáján keresztül érzékeltette Pippával, hogy egy-egy ruhadarabon tisztességes módon túladni a legkevésbé sem szégyen, hiszen még ha kevés haszna is válik belőle, többet kap érte, mint egy pórul járt ember, aki önnön hibájából elvesztette vagyonát, vagy annak egy részét: „Szégyen? S az nem szégyen, hogy eljátszod oly módon, ahogyan Domenedio mester is akarta?”¹⁵ Pippa válaszából jól érzékelhető az egyetértésre adott jel: „Neked van igazad.”¹⁶

Habár az erényekkel kapcsolatos elképzeléseket csak kis mértékben fejti ki a szöveg, annál erőteljesebb koherenciát mutatnak Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájának* első két könyvében megfogalmazottakkal. A hasonlóság két ponton is megfigyelhető. Az első és talán legfontosabb tényező, hogy minden ember, szűkebb értelemben minden valamilyen mesterséget űző ember a boldogulást keresi, ez azonban egyénekenként mást és mást jelenthet.¹⁷ A cél mégis annyiban azonos, hogy nem az egyszerű értelemben keresett boldogságot hajszolják, hanem a legfőbbet, a lehető legjobbat. Az éteri állapot elérése ugyanakkor kizárólag az erényes életmódot követők számára adatik meg. Kiemelendő, hogy a kurtizánok nem morális szinten, hanem társadalmi, azaz

¹³ Uo., 142.

¹⁴ Uo., 142.

¹⁵ Uo., 142.

¹⁶ Uo., 142.

¹⁷ ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi etika*, ford. SZABÓ Miklós, (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1987), 15.

külső megítélés szintjén válhatnak erényessé, hiszen egy-egy alkalmat leszámítva az erények gyakorlása tulajdonképpen nem belső indítatásból, hanem képmutatásból, a kliensek elbűvölése és megtartása érdekében történik. Így tehát nem meglepő, hogy a dialógus bemutatott esetében az erényes magatartásforma, paradox módon, pusztán a látszat megteremtése és a társadalmi sikeresség céljából, tehát nem morális okból valósul meg. Láthatjuk tehát, hogy az erény minden cselekvés fő mozgatórugójává válik. Tágabb értelemben véve nincs ez másként a *cortigiana onesta*-típus kapcsán sem. A dialógusban szereplő Pippát is a boldogság irányába szeretné terelni Nanna, mely a *cortigiana onesta*-lét esetében komplex módon kerül értelmezésre. Pippa ezt az állapotot az ügyesen kialakított széleskörű udvartartás megteremtéséből adódó egzisztenciális biztonság révén, valamint a hajadonságából adódó szabadsága miatt érheti el. Az arra vonatkozó javaslat azonban, hogy a kurtizán milyen eszközökkel juthat el erre a pontra, már nem teljesen követi az ókori mintát. Ennek ellenére is megfigyelhető, hogy az alapkoncepció (miszerint a boldogsághoz az erények gyakorlásán keresztül vezet az út) a két szöveg (Arisztotelész Nikomakhoszi etikája, valamint Aretino Nanna-dialógusa) közti teljes átfedés igénye nélkül lényegében megegyező.

A harmadik pont, a fent említett platóni dialógus szóbeli tanításba ágyazott elvének és az arisztotelészi elképzelésnek ötvözésében nyer értelmet. Arisztotelész amellet érvelt, hogy „az erkölcsi erénynek egyike sem természettől fogva van meg bennünk”,¹⁸ így ezek megszerzése elsajátítás és kellő gyakorlat útján lehetséges. Aretino dialógusa pedig az erények elsajátíthatóságának koncepciója teljességgel alkalmazható: a tanítás szóban történik, egy tapasztaltabb személy, Nanna adja át az udvari etiketről és az ezzel szoros összefüggést mutató erényekről szerzett tudását a fiatalabb, még tapasztalatlan leányának, Pippának.

¹⁸ Uo., 33.

Dissimulatio és a virtusok: Castiglione udvari emberének és Aretino dialógusának összefüggései

Jelen fejezetben (Nanna-dialógus) elsősorban az ókori alapokon nyugvó kardinális erények¹⁹ fellelhetőségének kérdését vizsgálom. Emellett a középkorból átvett teológiai erényekről (hit, remény, szeretet) is szó esik az általam vizsgált dialógusban. Mindez persze még egy *cortigiana onesta* esetében is megosztó gondolat lehet, hiszen számára is elsősorban az anyagi javak felhalmozása a legfontosabb. Ezt pedig javarészt az egyház által bűnösnek ítélt gondolatok és tettek árán érheti el; éppúgy, mint a *cortigiana di lumék*, azaz a közönséges prostituáltak. A nemesebb kategóriába sorolható hölgyek esetében a kellem, a báj és az erkölcsös, illendő magatartás központi szerephez jut a haszonszerzés és a hírnév elnyerését illetően. Ebből adódóan Baldassare Castiglione *Az udvari ember* (1528) című munkájának, a kardinális erények egy újonnan létrejött kategóriájának, a *dissimulation*nak értelmében teljeskörű hasonlóságra lehetünk figyelmesek a korábban vizsgált dialógusrészletben. Ahogyan arra Vigh Éva felhívja a figyelmet, a „simulatio/dissimulatio fogalma, amely szorosan kapcsolódik a látszat és lényeg kérdéséhez, a Cinquecento irodalmában végig jelen van, hol pozitív, hol negatív etikai, viselkedésbeli normaként.”²⁰ Mind az udvari ember, az úgynevezett *cortigiano*, mind a *cortigiana onesta* (aki nem összekeverendő az udvari ember analóg párjával, az udvarhölgygel, a *donna di palazzoval*) esetében elengedhetlenné válik az erények átfogó ismerete, valamint az erények közötti egyensúlyozás a *dissimulatio* segítségével. A *dissimulatio* szerepe kissé ambivalens módon is értelmezhető. Egyfelől közvetítő esz-

¹⁹ A platóni elvek szerint a négy fő kardinális erény az ókorban: bölcsesség, bátorság, igazságosság, mértékletesség.

²⁰ VIGH Éva, *Éthos és Kratos között: Udvar és udvari ember a XVI–XVII. századi Itáliában*, (Budapest: Osiris, 1999), 111.

közként értelmezhető, hiszen mi mással érhetné el a célját egy *cortigina onesta*, ha nem a szép szavak és ildomos tettek színlelt játékával? Ez a hipotézis azonban nem teljesen állja meg a helyét, mivel a reneszánsz időszakában kialakult individualista szellemiségnek köszönhetően a korabeli gondolkodók a kardinális erények új, kibővült kategóriájaként tekintettek a *dissimulatio*ra.²¹ A *dissimulatio* a *cortigiana* sikerének kulcsát jelenti: visszatérő, vagyonos és/vagy művelt vendégszolgát, hírnevet és egzisztenciális biztonságot.²² Ahhoz, hogy a *cortigiana* a tökéletes látszat érzetét és meglétét kelthesse környezetében, a bűnök (*vitiumok*)²³ és az

²¹ Uo., 111–115. A reneszánsz idejére mindez láthatóan átalakul, hiszen a kardinális erényeknek különféle alkategóriái jönnek létre. A négy kardinális erény egy újabb kategóriával bővül, mely a rejtőzködő színlelés, azaz *dissimulatio*. A szubjektív érzelmek, a gondolatok, valamint a tettek a *dissimulatio* során történő eltorzítása az egyén, az individuum szellemi és vagy anyagi javakhoz köthető haszonszerzési elvéből fakad. Itt érdemes szót ejteni az úgynevezett *sprezzatura*ról is, amely egyrészt a *dissimulatio* kiegészítő eszközeként, valamint a fesztelen könnyedség és a színlelésből fakadó erőlködés látszatának elrejtéséül szolgáló elemeként definiálható.

²² Vö. CASTIGLIONE, Baldassare, *Az udvari ember*, ford. VÍGH Éva, (Budapest: Mundus Kiadó, 2008), 335–336. Castiglione udvari emberében is erőteljes hasonlóságot vélhetünk felfedezni a *dissimulatio* szerint alakított attitűdöt illetően. Megfigyelhető, hogy a korabeli közvélemény a reneszánszra jellemző polihisztori és az udvari etikettet kifogástalan módon betartó és művelő emberi kiválóságot figyelemre méltó szerepbe helyezi, és mások által nagyra tartott, megbecsült figurává változtatja. A *cortigiano*hoz hasonlóan a társadalmi siker (*captatio benevolentiae*) elérésének érdekében ezekkel a jellemvonásokkal a *cortigiana onesta*nak is rendelkeznie kell, mindehhez pedig a *dissimulatio* közvetítő szerepével a fesztelen könnyedséget (*sprezzatura*), valamint a meszterkedtség teljes vagy részleges hiányát kell sugallania.

²³ A hét főbűn: kevelység, fősvénység, bujaság, irigység, torkosság, harag, jóra való restség. A *cortigiana onesta* esetében elsősorban – nem meglepő módon – a testiséggel kapcsolatos bujaság kerül központi szerepbe, melynek fortélyairól részletes beszámolót tart Nanna. A főbűnök erényekkel való palástolásának szükségessége és módszerei egyértelműen kifejtésre kerülnek a dialógusban, a bujaság azonban kivétel, mely „a szerelemben mindent lehet” elvet követi, és nincsenek konkrét megkötései arra vonatkozóan, hogy minden egyes ven-

erények (*virtusok*) együttes megjelenítésével, valamint a *dissimulatio* során ezek egymásba való inkorporálódásával²⁴ az arisztotelési aranyközép mércéje és a reneszánsz ideálja szerinti harmónia megteremtésére kell törekednie. Mindezt Nanna Pippához szóló rövid, aforizmaszerű intelme fejezi ki a leghatásosabban: „amilyen kurva az ágyban vagy, oly tisztességes nő légy másutt mindenütt.”²⁵ Etikai megközelítésből szemlélve megállapítható, hogy Aretino Nanna-dialógusa és Castiglione udvari embere a *dissimulatio* értelmezési skáláját tekintve nemcsak egymás analóg párját képezik, hanem ötödik kardinális erényként tekintenek a *dissimulatio*ra.

Az erények komplexitása

Azt tehát már jól láthatjuk, hogy a dialógus az erények fellelhetőségének szempontjából sikeresen elemezhető, és ennek vizsgálata több perspektívából megközelítve is indokolhatónak bizonyul. Lássunk néhány példát arra vonatkozóan, hogy a kardinális erények milyen komplex egységben jelennek meg a dialógusban, merthogy ezek a szöveg tanúsága szerint egyenként nem elég-

déggel kizárólag erényesen kéne viselkednie Pippának. Jó példa lehet erre a velenceiekkel folytatott viszony leírása: „A velenceiek ízlése nem mindennapi, nekik kell minden: két mell, a popsi, de feszes, tizenhat évestől húszig, és nem petrarcai célokra. Ezért lányom, tégy félre minden kurtizánfogást, s a magadéból elégítsd ki őket, ha azt akarod, hogy fénylő aranyakat s ne tündöklő szavakat adjanak.” ARETINO, *Beszélgetések, avagy a Hat nap*, 127.

²⁴ A dialógus ezen pontján az inkorporálódás alatt a következőket értjük: nem belső indíttatásból cselekszik olyan értelemben, hogy szándékosan veszi fel az erényes magatartásformát, hanem valójában számításból történik mindez. Ebben az értelemben válnak tehát a bűnös gondolatok és tervek erénnyé. Másrészt pedig mindez erkölcsfilozófiai szempontból is igazolható, hiszen a XVI. századra néhol az arisztotelési középhatár fogalma is átalakul, nincs konkrétan jó és rossz oldal, csak két megközelítőleges határ. VÍGH, *Éthos és Kratos között...*, 108.

²⁵ ARETINO, *Beszélgetések, avagy a Hat nap*, 111.

ségesek az erényes, pontosabban az erényesnek látszó élethez. Az elemzés során kizárólag a *cortigiana* udvartartásának bővítéséhez kapcsolódó részleteket igyekeztem kiemelni, amelyeket a társalgási alapelvek témakörében taglalta a szöveg. Amint arról már említést tettem, a XVI. századi erényfelfogás az ókorihoz képest átalakult. Ennek fényében, valamint a dialógusról szóló tanulmányok, részletesebb elemzések hiányából adódóan Vigh Éva *Éthos és Kratos között: Udvar és udvari ember a XVI–XVII. századi Itáliában* című munkájában olvasható, a kardinális erényekről megfogalmazott gondolatait igyekeztem kontextualizálni az általam vizsgált dialógusrészlettel.

A dialógusban számos helyen tetten érhetők a *justitia* (igazságosság) etikai értékéről szóló, részletekbe menő kifejtések. Ez etikai értelemben szigorúan betartandó kritériumnak számít, a kérdés azonban az, hogy miképpen, milyen eszközökkel érhető el, hogy feltétlenül igazságosak legyünk.²⁶ A dialógusban is erőteljesen visszaköszönnek a reneszánsz alkotta új ideák, vagyis a *justitia* alkategóriáinak különböző megjelenési formái. A *devotio* (önfeláldozás), a *veritas* (igazság), a *pietas* (könyörület) mint a *justitia* reneszánsz alkotta alkategóriái visszatérő motívumokká válnak a szövegben. A társalgás etikai normáinak felvázolásakor Nanna kitér a Pippát esetlegesen érő sértő, férfiatól származó megjegyzések megfelelő módon való kezelésére, melyben ezen alkategóriák közül leginkább a *devotio* (azaz az önfeláldozást képviselő erény) alkalmazásának fontossága kerül központi szerepbe. Jól látható tehát, hogy a fent említett alkategóriák együttes módon is megjelennek a dialógusban. Ahhoz azonban, hogy szélesebb körben megérthessük ezen összefüggéseket, érdemes ugyanitt vizsgálnunk a *temperantia*, vagyis a mértékletességre való törekvés jelentőségét. Az arisztotelészi alapokon nyugvó *aurea mediocritas*nak, vagyis az arany közép megtalálására irányuló tendenciának örökérvényű szabályként kellett működnie, hiszen a *temperantia* az kurtizán

²⁶ VIGH, *Éthos és Kratos között...*, 108.

életmód nélkülözhetetlen kelléke. Az etikai értelemben vett jó és rossz határán az egyensúly megtartásának egyik módszereként értelmezhető. Ebbe a kategóriába tartozik az önmérséklet kialakítása is, amely a dialógus alábbi sorában is tükröződik: „őrizd meg méltóságodat, s ne válaszolj gorombán [...] vagy hallgass, s ha szólsz, akár csúnyát, akár szépet, csak úrinő módján, s az lesz a leghatásosabb bosszú. Ha otrombán vágsz vissza, nem lesz vége megjegyzéseiknek.”²⁷ Fontos megjegyezni, hogy ez a fajta önszabályozó viselkedésforma nehezen színlelhető dolog, ezért aki szorult helyzetében mégis képes megfékezni önmagát, az a színlelésen túllépve valahol mégiscsak erényessé válik, hiszen belső indítatásból saját érzelmeit szorítja háttérbe már-már aszketikus módon. Mindez tehát a kurtizán olyan erényévé válik, amely a tettetés szintjét meghaladja és valódi erénynek tekinthető.

Ahogy az a dialógus számos pontján, implicit módon ugyan, de vissza-vissza köszön – kiváltképp az udvartartás bővítésére tett kísérletek leírásában –, a *prudentia* definíciója két értelmezési síkot is magában foglal. Ezen komplex jelentéstartalom elméleti és gyakorlati síkján megjelenik

a bölcsesség, ami jelenthet ugyanis tudást, a megismerés folyamatát, okosságot, valamint szorosan értelmezett praxist, óvatosságot, körültekintést. Különösen az utóbbi interpretáció tesz szert nagy jelentőségre az udvari társadalom értékhierarchiájában, az erkölcsi funkciók meg- és felismerésében, a megfelelő viselkedésmódok kiválasztásában.²⁸

Tekintettel a *cortigiana onesták* értékhierarchiájára, a fent említett *prudentia* – s különösen e *virtus* (erény) alkategóriájaként ismert óvatosság – gyakorlatban való alkalmazása elengedhetetlenné válik a kliensszerzésre tett kísérlet során. Az öreg és vagyonosabb sze-

²⁷ ARETINO, *Beszélgetések, avagy a Hat nap*, 135.

²⁸ VÍGH, *Éthos és Kratos között...*, 109–110.

retők megszerzésénél különös figyelmet kell erre fordítania a *cortigianának*. Az ilyen kliensekkel való társalgás során fontos ügyelnie a tisztelettudó magatartásra, és kellő óvatossággal kell kezelnie minden velük kapcsolatos (sokszor negatív) észrevételt. Épp ezért hangsúlyozza Nanna a következőket Pippának: „Az öregkort tisztelni illik, s mindenki gonosznak, rosszindulatúnak fog tartani, ha aggastyánt csúfolsz ki. Inkább rokonszenvedet mutasd ki, hallgasd szavait tisztelettel, s híre terjed, s hozzád fognak vonzódni.”²⁹ Ez esetben jól kivehető a *dissimulatio* alkalmazásának szükségessége is, hiszen egy *cortigiana onesta* nem éreztheti kliensével, hogy kevésbé tartja őt vonzó és megnyerő férfinak. Ehelyett a *prudencia* és a *temperantia* erényeit minden látható erőfeszítés nélkül kell gyakorolnia ahhoz, hogy elnyerje az idősebb kliensek jóindulatát.

Az imént taglalt *prudencia* és a komplex módon értelmezett *fortitudo*, vagyis a bátorság és a lelkierő együttese segítségével képes a *cortigiana* saját szerencséjének (*fortuna*) kovácsává válni. Ezért szegezi a dialógus kezdetén Nanna Pippa felé a legelső és egyben legfontosabb intelmét, mely a következőképp szól: „Kevés az, hogy remek példány vagy, bővölők a szemeid, arany a hajad, az ügyesség, s a szerencse, ami a tömegből ki tud emelni.”³⁰ A dialógus olvasása során számos esettel találkozunk, amelyben e két pont egyesülni és érvényesülni látszik, azonban a már megszerzett anyagi javak megtartásának és bővítésének érdekében a *cortigianának* rendelkeznie kell jókora óvatossággal, valamint megfontolt elmével kell gondolkodnia arról, miként szerezhethet magának tartósan visszajáró vendégeket. Erre kiváló módszerként szolgált a volt, vagy az erre célzottan kiválasztott szerető féltékennyé tétele. Emiatt Nanna egy hamis szerelmeslevél megírására buzdítja Pippát, melyet egy félpár kesztyűbe rejtve, a szerető közelében kell elejtenie. Mindehhez nemcsak a *prudencia* erényére, hanem bátorságra is szüksége van a szemfüles *cortigianának*, hogy jókor, jó helyen érjen célba az üze-

²⁹ ARETINO, *Beszélgetések, avagy a Hat nap*, 114.

³⁰ Uo., 105.

net. A levél megtalálója biztosan féltékennyé válik, s valójában ez a titok nyitja: önnön kisebbségi komplexusából adódóan bőkezűen megajándékozta majd a kurtizánt.³¹ Mindez még egy lépéssel közelebb viheti Pippát az egzisztenciális biztonság megteremtéséhez, vagyis a szerencse forgandó mivoltát némi okossággal, bátorsággal és ügyességgel a kurtizán maga is képes befolyásolni.

Összegzés

Az ókori mintákhoz visszanyúló *dialogo puttanesco* műfaj megszületésének lehetünk tanúi Aretino *Beszélgetések* című művében, amely két kurtizán-dialógust tartalmaz. A dialógusok főszereplője Nanna, egy idősebb kurtizán, aki tovább örökíti azt az antik elvet, miszerint a tudás, pontosabban az erények átfogó ismeretének és azok helyes alkalmazásának művészete csak olyan kiváltságos személyek birtokában lehet, akiket tanítójuk, szellemi vezetőjük alkalmasnak és kellően méltónak talál az értékek befogadására. Tanulmányomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a Nanna-dialógus, mely látszólag kurtizánok számára íródott, ennek ellenére tartalmaz-e erényekről, valamint erényességről szóló intelmeket, és ha igen, milyen módon jelennek meg ezek a dialógusban. A *cortigianák* kettős tagolású, hierarchikus berendezkedésen alapuló társadalmi rendszerének ismeretében megállapítottuk, hogy Pippa Nanna által idealizált jövőképe a kiművelt, intelligens, erényes magatartást tanúsító *cortigiana onesták* pályája irányába mutatott, szemben a közönséges *cortigiana di lumék* sorsával. Nanna számos példán keresztül fejt ki és veti össze a két pólust, illetve a kettős felosztással kapcsolatos elképzeléseit Pippának, erős érveket felhozva a *cortigiana onesta*-lét előnyei mellett. Az érvek és ellenérvek közt etikai értelemben kevés különbséget találhatunk, azonban a *cortigiana onesták* esetében az erények helyes módon (azaz a va-

³¹ Uo., 119–120.

riabilitás jegyében) történő alkalmazása kulcsfontosságú szerepet játszott a *captatio benevolentiae* (társadalmi siker) elérésében, mely a visszajáró vendégkör kialakításában, s az ebből származó egzisztenciális biztonság megteremtésében teljesedett ki.

A dialógus elemzése során arra fókuszáltam, hogy az erkölcsös és számító magatartás szimbiózisának hatékonysága és erkölcsfilozófiai jelentősége miben rejlik, valamint hogyan válik a siker felé vezető út elérésének leghatásosabb eszközévé. Mindez egyrészt az antikvitásból származó erkölcsi elvek részleges megőrzésében keresendő; másrészt pedig a reneszánsz stílusjegyében született, XVI. századi, korai modern minták ötvözése által létrejött ötödik kardinális erény, a *dissimulatio* (rejtőzködő színlelés) kialakulásában, s annak mesteri módon való alkalmazásában rejlik, melynek relevanciája Castiglione *Az udvari ember* című munkája és a Nanna-dialógus közötti párhuzamok ismertetése során is kézzelfoghatóvá vált.

